

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.61>
УДК 347.79:658.846

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКОГО АГЕНТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Кукшинова О.О.,
завідувач кафедри КАП
кандидат юридичних наук, доцент
Одеського національного морського університету

Кузьмінов О.Л.,
магістр Навчально-наукового
морського гуманітарного інституту
Одеського національного морського університету

Кукшинова О. О., Кузьмінов О. Л. Нормативно-правове регулювання морського агентування в Україні.

У статті аналізуються нормативно-правові акти, які регулюють морське агентування в Україні, а саме: Кодекс торговельного мореплавства України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про морські порти України», «Про транзит вантажів», «Про зовнішньоекономічну діяльність», а також Наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Правил надання послуг у морських портах України». Досліджено, що майже у кожному з цих нормативних актів, регулювання діяльності морських агентів закріплюється лише декількома положеннями у яких згадується морський агент, що не є достатнім для врегулювання такого складного інституту морського господарства. Звертається увага на те, що окрім законів і підзаконних актів, агентські відносини між сторонами регулюються власне положеннями договорів морського агентування.

Досліджено, що у більшості країн законодавчі акти містять норми, що стосуються морського агентування, проте всі вони носять уривчастий, розрізнений характер і регулюють лише деякі аспекти агентської діяльності. На практиці, як правило відносини між судовласником і морським агентом підкоряються загальним положенням цивільного або торгового права, присвяченим інституту представництва, і підпадають під поняття договору доручення.

За змістом викладеного виділено основні ознаки морського агентування: це - підприємницька діяльність; предметом цієї діяльності є надання послуг; послуги надаються виключно суб'єктам господарювання; послуги надаються шляхом посередництва; послуги надаються виключно у господарській діяльності; посередництво здійснюється від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого представляють.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що морське агентування як окремий вид діяльності, потребує юридичного закріплення на рівні спеціального законодавчого акту. Таким спеціальним законодавчим актом може бути Закон України «Про агентську діяльність», в якому необхідно закріпити нормативно-правову базу, що стосується регулювання морського агентування, організаційно-правового положення морського агента та правовий статус морських агентських компаній; вирішення проблем, пов'язаних із визначенням межі відповідальності морських агентів; визнання договору морського агентування як окремого виду цивільно-господарських договорів; встановлення типової форми договору морського агентування відповідно до національної специфіки.

Ключові слова: морське агентування, морський агент, договір морського агентування.

Kukshinova O. O., Kuzminov O. L. Legal regulation of maritime agency in Ukraine.

The article analyzes the regulations governing maritime agency in Ukraine namely: Merchant Shipping Code of Ukraine, Commercial Code of Ukraine, The Civil Code of Ukraine, Laws of Ukraine «On seaports of Ukraine», «On transit of goods», «On foreign economic activity», as well as the Order of the Ministry Infrastructure of Ukraine «On approval of the Rules for the provision of services in seaports of Ukraine». It is investigated that in almost every one of these regulations, regulation of maritime agents is enshrined only a few provisions mentioning a non-marine agent

sufficient to settle such a complex maritime institution farms. Attention is drawn to the fact that in addition to laws and bylaws, agency relations between the parties are governed by their own regulations maritime agency agreements.

It is investigated, that in most countries the legislation contains norms that relating to maritime agency, but they are all fragmentary, disparate in nature and regulate only some aspects of agency activities. In practice, there is usually a relationship between the shipowner and the shipping agent subject to the general provisions of civil or commercial law, devoted to the institution of representation, and fall under the concept of contract authorization.

According to the content of the above highlighted, the main features of the maritime agency: it is a business activity; the subject of this activity is provision of services; services are provided exclusively to business entities; services are provided through mediation; services are provided exclusively in economic activity; mediation is carried out on behalf of, in the interests of under the control and at the expense of the entity represented.

The study allows us to conclude, that the maritime agency as a separate type of activity, requires legal consolidation on levels of a special legislative act. Such a special legislative act may be the Law of Ukraine «On Agency Activities», in which, it is necessary to consolidate the regulatory framework for regulation maritime agency, organizational and legal status of the maritime agent and legal status of maritime agency companies; solution problems related to determining the limits of liability of maritime agents; recognition of the maritime agency agreement as a separate type of civil business agreements; establishing a standard form of maritime contract agency in accordance with national specifics.

Key words: maritime agency, maritime agent, maritime agency contract.

Постановка проблеми. Україна є морською державою, що має давні морські традиції та історію. Загальна протяжність морської ділянки державного кордону України становить 1 355 км. Україна володіє найпотужнішим портовим потенціалом серед всіх країн Чорноморсько-Азовського басейну. На узбережжі Чорного та Азовського морів знаходиться 13 морських портів Білгород-Дністровський морський порт; Бердянський морський порт; Ізмаїльський морський порт; Чорноморський морський порт; Маріупольський морський порт; Миколаївський морський порт; Одеський морський порт; Спеціалізований морський порт Олівія; Ренійський морський порт; Скадовський морський порт; Усть-Дунайський морський порт; Херсонський морський порт; Морський порт «Южний», відкритих для заходження іноземних суден.

У морському порту або поза його територією діють агентські організації, які за договором морського агентування та за винагороду зобов'язуються надавати послуги в галузі торговельного мореплавства. Морський агент здійснює свою діяльність відповідно до інтересів судновласника або іншого довірителя і звичайної практики морського агентування.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює питання пов'язані з морським агентуванням є Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. [1] (далі – КТМ України), глава 5 якого присвячена морському агентуванню (ст.ст. 116-119). Однак, слід зазначити, що сучасне законодавство України регулює лише деякі окремі аспекти морського агентування. Морське агентування як окремий вид діяльності потребує юридичного закріплення на рівні окремого законодавчого акту. Таким спеціальним Законом необхідно закріпити нормативно-правову базу, що стосується регулювання організаційно-правового положення морського агента та правового статусу морських агентських компаній; вирішення проблем, пов'язаних із визначенням меж відповідальності морських агентів; визнання договору морського агентування як окремого виду цивільно-господарських договорів; встановлення типової форми договору морського агентування відповідно до національної специфіки.

Стан опрацювання. Вітчизняні юристи у своїх дослідженнях майже не висвітлювали проблеми морського агентування, за винятком О.О. Балобанова, І.М. Петрова, О.В. Полтавського, А.О. Кудюкіна, А.Ю. Кулієва, О.Ф. Висоцького, А.Л. Колодкіна, О.М. Шемякіна і декількох інших фахівців у галузі морського права. Проте, питання щодо нормативно-правового регулювання морського агентування у працях зазначених вчених досліджено недостатньо.

Метою статті є аналіз нормативно-правового регулювання морського агентування в Україні та його особливостей.

Виклад основного матеріалу. За своєю природою морське агентування є однією з найважливіших послуг, що надаються в сфері торговельного мореплавства. Однак, на сьогоднішній день будь-якого всеосяжного правового регулювання інституту морського агентування в світі не існує. У більшості країн законодавчі акти містять норми, що стосуються морського агентування, проте всі вони носять уривчастий, розрізнений характер і регулюють лише деякі аспекти агентської діяльності. На практиці, як правило відносини між судновласником і морським агентом підкоряються загальним положенням цивільного або торгового права, присвяченим інституту представництва, і підпадають під поняття договору доручення.

Правове регулювання агентської діяльності в морських портах України нині здійснюється за допомогою системи нормативних актів, що регламентують поведінку сторін в агентських відносинах і передбачають встановлення відповідних критеріїв і галузевих вимог.

Спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює відносини морського агентування, є КТМ України, глава 5 Розділу IV якого містить загальні положення про агентування суден, права та обов'язки морського агента, обов'язки судновласника або іншого довірителя та порядок припинення договору морського агентування, тобто містить спеціальні норми, але вони не охоплюють усіх сторін діяльності морського агента, що утворює прогалини у законодавчому регулюванні цієї сфери діяльності.

Морське агентування здійснюється на території морського порту або за його межами. Так, відповідно до ст. 116 КТМ України у морському порту або поза його територією як постійні представники судновласника діють агентські організації (морський агент), які за договором морського агентування за винагороду зобов'язуються надавати послуги в галузі торговельного мореплавства. При виконанні договору морського агентування морський агент, що діє від імені судновласника, може також діяти на користь іншої договірної сторони, якщо вона її на те уповноважила і якщо судновласник не заперечує. Так, зміст ст. 116 КТМ України припускає саме представницький характер дій морського агента, оскільки останній є постійним представником судновласника і виконує різні юридичні і фактичні дії від його імені.

Необхідно відзначити, що на сьогодні КТМ є чи не єдиним законодавчим документом, що регулює надзвичайно складну в юридичному сенсі діяльність агента. Порівняно з іншими галузями діяльності, для регулювання яких були прийняті та діють десятки законодавчих актів, морське агентування не отримало аналогічної законодавчої підтримки, як в теперішній Україні, так і за часів УРСР. Зокрема, не отримали належної уваги питання, пов'язані з організаційно-правовим становищем морського агента, не дано чіткого визначення морського агентування, також без уваги залишено багато інших важливих моментів. Одним із таких питань є відсутність форми типового договору про надання послуг морського агентування. У міжнародній практиці такою формою є Стандартна генеральна агентська угода лінійного сервісу, розроблена Федерацією національних асоціацій судових брокерів та агентів (ФОНАСБА) та рекомендована Балтійською і міжнародною морською радою (БІМКО) в 2001 році [2]. Це остання редакція, в якій об'єднано проформи Генеральної агентської угоди (лінійного сервісу) та Стандартної угоди про агентування ліній, четверта редакція яких була прийнята ФОНАСБА у 1993 році.

Широкого поширення набула також розроблена ФОНАСБА проформа *Standard portagency conditions*, яка є коротким витягом з прав, обов'язків та зобов'язань судновласника. Вважається, що оскільки ФОНАСБА представляє інтереси агентів, а БІМКО – переважно інтереси судновласників, ці проформи є достатніми з точки зору балансу інтересів [3, с. 63].

Наступним нормативно-правовим актом, що регулює морське агентування в Україні є Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. [4] (далі – ГК України) глава 31 якого регулює комерційне посередництво (агентські відносини) у сфері господарювання. Так, згідно зі ст. 295 ГК України комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє. За змістом викладеного визначення, можливо виділити основні ознаки такої діяльності: це - підприємницька діяльність; предметом цієї діяльності є надання послуг; послуги надаються виключно суб'єктам господарювання; послуги надаються шляхом посередництва; послуги надаються виключно у господарській діяльності; посередництво здійснюється від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого представляють.

Викладені ознаки дають можливість відмежувати надання послуг з комерційного посередництва від суміжних видів діяльності – комісійної діяльності і виконання доручення, а також від інституту представництва. Відносини комерційного посередництва передбачають участь у них особливої категорії підприємців – агентів. Особливістю цих відносин є також те, що агент не заміщує особу суб'єкта, якого він представляє, – комітента (у договорі комісії) або довірителя (у договорі доручення) [5, с. 383-385].

Законодавець використовує терміни «агентська діяльність» та «комерційне посередництво» не розриваючи їх, що дозволяє зробити висновок, що ці терміни є синонімами у нормативно-правовому обороті.

Комерційне посередництво відповідно до ст. 263 ГК України є формою господарсько-торгівельної діяльності, тобто діяльністю, метою якої є реалізація продукції, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує реалізацію продукції шляхом надання відповідних послуг.

Виходячи зі змісту ст. 295 ГК України, можна виділити такі ознаки агентської діяльності: вона полягає в наданні послуг шляхом фактичного чи юридичного посередництва між суб'єктом господарювання та третіми особами; є підприємницькою діяльністю з надання послуг вартісного характеру, що мають цінову

визначеність, тобто є діяльністю з метою отримання прибутку; здійснюється лише певними суб'єктами: комерційним агентом, яким завжди є суб'єкт підприємництва, та суб'єктом господарювання, який є споживачем послуг посередництва; здійснюється у сфері господарювання; здійснюється комерційним агентом від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє. Таким чином, ці ознаки дають можливість відмежувати надання послуг з агентування від суміжних видів діяльності.

Відносини, що виникають між представником і тим, кого представляють відносять до інституту представництва. Відповідно до ст. 237 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. [6] (далі - ЦК України) представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Не є представником особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів.

Згідно ч. 3 ст. 237 ЦК України представництво виникає за різних підстав, таких як: договір, закон, акт органу юридичної особи тощо. Таким чином представництво можливо умовно розмежувати на: добровільне та обов'язкове. Підставою добровільного представництва, як правило, є договір або довіреність.

При обов'язковому представництві здійснення прав і обов'язків суб'єктів цивільного права, виконується їх законними представниками, без укладення спеціальних угод між представником із тим, кого він представляє. Слід зазначити, що у загальному праві законне представництво набуло значно меншого поширення, ніж добровільне представництво, у країнах цього права переважає представництво, яке засноване на договорі.

Разом з тим між комерційним представництвом та агентською діяльністю можна простежити відмінність. Так, за суб'єктним складом у комерційному представництві представником може бути будь-яка особа, а в агентському договорі агентом може бути, згідно із ч.2 ст. 295 ГК України тільки суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа), який за повноваженнями, основаними на агентському договорі, здійснює комерційне посередництво. Необхідно зазначити, що комерційне представництво передбачає вчинення юридичних дій, проте в агентському договорі може мати місце виконання агентом на користь принципала також фактичних дій, які не тягнуть за собою юридичних наслідків.

Слід зазначити, що відносини комерційного посередництва мають суміжні риси з трьома іншими видами цивільних договорів, а саме: договором доручення ст.1000 ЦК України, договором комісії ст. 1011 ЦК України і договором комерційного представництва ст. 243 ЦК України, спільним у цих трьох правових інститутах є те, що сторони мають право вчиняти юридичні дії в інтересах та рахунок принципала.

Так у ст. 305 ГК України закріплено, що до агентських відносин можуть застосовуватися відповідні положення ЦК України, якими регулюються відносини доручення. ЦК України визначає, що за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. З такого визначення договору доручення, виходить, що від комерційного посередництва їх відрізняє не тільки суб'єктний склад, а ще й предмет договору, за яким у договорі доручення повірений має вчинювати юридичні дії, що є лише складовою предмету договору комерційного посередництва.

Отже, законодавством дозволено застосування відповідних норм певних договірних інститутів для регулювання відносин комерційного посередництва, але головною умовою застосування таких норм є їх не протиріччя спеціальним положенням про агентський договір, що передбачені ГК України.

Таким чином, де-юре відносини між судовласником і морським агентом підпорядковуються загальним положенням цивільного та господарського права, розділ інституту представництва, і можуть підпадати під поняття комерційного посередництва (агентських відносин) (гл. 31 ГК України), договору доручення (гл. 68 ЦК України), а також договору комісії (гл. 69 ЦК України).

Безпосередньо діяльність морського агента регулюється Законом України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 р. [7], у ст. 18 якого закріплено, що у межах морського порту функціонують суб'єкти господарювання усіх форм власності, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням суден, пасажирів, вантажів.

Закон України «Про транзит вантажів» від 20 жовтня 1999 р. [8] містить згадку про морського агента. Так, відповідно до ст. 1 Закону учасниками транзиту є вантажовласники та суб'єкти підприємницької діяльності (перевізники, порти, станції, експедитори, морські агенти, декларанти та інші), які у встановленому порядку надають (виконують) транзитні послуги (роботи).

Наступним нормативно-правовим актом, який стосується морського агентування є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 19 квітня 1991 р. [9] відповідно до ст. 6 якого дії, які здійснюються від імені іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України, уповноваженим на це належним чином, вважаються діями цього іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Таким чином, дії морського агента або субагента, якому морський агент

делегував свої повноваження щодо вчинення певних дій від імені та за рахунок судновласника-нерезидента, під час виконання зовнішньоекономічного договору з судновласником-нерезидентом є діями цього нерезидента.

До підзаконних актів, що так чи інакше регулюють діяльність агента, потрібно віднести Наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Правил надання послуг у морських портах України» від 5 червня 2013 р. [10] Глава XV якого «Надання послуг з обслуговування суден» регламентує, що обслуговування суден та інші послуги в морських портах України та на підходах до них здійснюються суб'єктами господарювання на підставі укладених договорів відповідно до чинного законодавства з урахуванням вимог міжнародних договорів України, та закріплює, що у разі надання послуг з обслуговування суден та інших послуг у морських портах України та на підходах до них суб'єкти господарювання мають:

- надавати судновласнику або його представнику в морському порту (морському агенту) інформацію про заплановану постановку й обробку суден, оперативну інформацію, пов'язану зі знаходженням судна в порту;
- приймати інформацію від судновласника або його представника в морському порту (морського агента) про час підходу судна і ступеня його готовності до обробки;
- своєчасно надавати судновласнику або його представнику в морському порту (морському агенту) рахунки/квитанції з оплати портових зборів та наданих у порту послуг.

Наступним нормативно-правовим актом, що регулює морське агентування є Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. [11]. Оплата судновласником-нерезидентом представницьких послуг, які йому надав морський агент, субагент, або послуг, придбаних у інших резидентів за посередництвом агента, субагента, проводиться в іноземній валюті, оскільки здійснюється нерезидентом - стороною зовнішньоекономічного договору за послуги, отримані в Україні згідно з цим договором, і є формою розрахунків у межах торговельного обороту між нерезидентом і резидентами. Здійснення розрахунків у валюті України допускається за умови отримання індивідуальної ліцензії Національного банку України.

Отже, майже у кожному з цих нормативних актів, регулювання діяльності морських агентів закріплюється лише декількома положеннями у яких згадується морський агент, що не є достатнім для врегулювання такого складного інституту морського господарства. Слід звернути увагу на те, що окрім законів і підзаконних актів, агентські відносини між сторонами регулюються власне положеннями договорів морського агентування.

Висновки. Таким чином, можливо зробити висновок, що сучасне законодавство України на законодавчому рівні регулює лише деякі окремі аспекти морського агентування. Морське агентування як окремий вид діяльності, на нашу думку, потребує юридичного закріплення на рівні спеціального законодавчого акту. Таким спеціальним законодавчим актом може бути Закон України «Про агентську діяльність», в якому необхідно закріпити нормативно-правову базу, що стосується регулювання морського агентування, організаційно-правового положення морського агента та правовий статус морських агентських компаній; вирішення проблем, пов'язаних із визначенням межі відповідальності морських агентів; визнання договору морського агентування як окремого виду цивільно-господарських договорів; встановлення типової форми договору морського агентування відповідно до національної специфіки.

Список використаних джерел:

1. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон України від 23.05.1995 р. №176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. FONASBA Standard Liner & General Agency Agreement / Documentation. 2007. URL: <https://www.fonasba.com/wp-content>.
3. Мірошніченко Н., Чеботаренко А. Агенти́рование судна в порту. *Порты Украины*. 2012. №2. С. 62-67.
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
5. Боднар Т.В. Договірне право України. Особлива частина: навч. Посіб. за ред. О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Про морські порти України: Закон України від 17.05.2012 р. №4709-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4709-17#Text>.

8. Про транзит вантажів: Закон України від 20.10.1999 р. №1172-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-14#Text>.

9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. №959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.

10. Про затвердження Правил надання послуг у морських портах України: Наказ Міністерства інфраструктури України від 05.06.2013 р. №348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1401-13#Text>.

11. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. №2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>.